

Г. В. Яновська

**Для чого в мові те, чого нема?
(Безреферентні номени українського, російського
й англійського сленгу)**

Безреферентні одиниці не є тим шаром у мові, без знання якого порозуміння зовсім неможливе. Адже кожен мовець у спілкуванні користується передусім тими словами й виразами, які мають певний референт, бо говорить про реальні для нього предмети і явища. А проте мова інколи генерує аномальні одиниці, які позначають те, чого, з точки

зору самих мовців, не існує й існувати не може. Причини цього полягають як у психологічних та когнітивних властивостях людини, так і в закладених у мові механізмах. Дослідження обох сфер здатне наблизити нас до розуміння, з одного боку, “прихованих резервів” мовної свідомості, а з другого – мовотворчих і взагалі творчих процесів у житті.

Зокрема, з такої причини цікавим є розгляд сленгу, адже ця субмова активно розвивається й позбавлена великої кількості обмежень, властивих літературній мові. Також сленг – мова сучасного міського фольклору, і в поле нашого зору потрапляють деякі аспекти останнього. Мета статті – виокремити функції та особливості побутування безреферентних одиниць у сленгу.

Тема нашої статті деякою мірою зачіпає дискусійні проблеми теорії референції – референційну співвіднесеність мовних знаків із вигаданими міфологічними предметами й модельними текстовими світами [7:514]. У літературі побутує погляд, висловлений О. Падучевою: “Питання про те, чи існує реально те, що є об’єктом референції мовця, і чи справді істинне те, що він стверджує, не належить до компетенції лінгвістики. Існування в реальному світі й у світі міфу Давньої Греції лінгвістично рівноцінні... Можливим є і зіткнення цих світів одного з одним – одночасний їх розгляд, який служить змістом вислову” [5:9]. У кожному разі, сприймаючи мовлення, людина так чи інакше позиціонує реальність, у якій здійснюється висловлення, відносно світу, в якому перебуває сама. В. Іванов описує цей процес як проведення “світових ліній” [2:14]. Ситуація ж, яку розглядаємо ми, є аномальною з тієї причини, що актуалізовані в мовленні одиниці, замість того щоб бути пов’язаними зі світом, тобто об’єктами певної реальності [10:271], так би мовити, “вказують на порожнє місце” у фонді знань адресата або відсилають не до того світу, з яким їх може співвіднести адресат.

Один із видів безреферентних одиниць англійської мови оглянутий у розвідці Еріка Т. Лейна (міні-словник, приклади вживання, спроба класифікації), яку ми цитуємо нижче.

У словниках безреферентні номени подекуди описуються з використанням слів “уявний”, “який нібито...”, “imaginary”. Розгляньмо такі одиниці з точки зору місця в картині світу. Вони легко розпадаються на дві групи: 1) одиниці, пов’язані з певним переосмисленням реальних явищ і предметів; 2) Інновації в концептуальній картині світу.

1. Одиниці, пов’язані з певним переосмисленням реальних явищ і предметів, виникають переважно з комічною і/або евфемістичною метою, як-от: *пішкарус*, *столетие лошади Будённого*, [агентство] *ОБС*, *Bagman's Gazette*. Вони зобов’язані своїм існуванням різним фреймовим структурам у людській свідомості. На думку М. Мінського, аналогії разом з умінням їх застосовувати є одним із

найпотужніших елементів мислення, бо допомагають бачити певний предмет або ідею немовби “у світлі” іншого предмета чи ідеї [3:291–292]. І саме через невід’ємність аналогії від змісту такого номена його можна вважати безреферентним, бо ця властивість скеровує думку реципієнта в потрібному напрямку. Адже, наприклад, *пішкарус* – це не просто *пересування пішки*, а *пересування пішки як своєрідний вид транспорту*. Подібні способи номінації, переважно іронічної, здавна є характерними для фольклору. Скажімо, існування концепту СВЯТО в картині світу слов’ян здатне провокувати характеристику безпричинної відмови працювати як святкування, чим запускати механізм іронічної евфемізації. В. Мокієнко наводить низку назв неіснуючих ледарських свят, “породжених народною іронією”. Номени утворено за моделями іменин: *Недотети празнувати*; *відмічати день святого Лентя* (українські); *Пимена ленивого, лентя преподобного*; *Трифона гуслиста, Харлампія бандуриста и матери их Хныхны голландских чудотворцев праздники* (російські); зафіксовано й російський приклад, побудований за моделлю назви свята, пов’язаного з історичною подією, важливою для церкви (*воздвижение... , обречение... , перенесение...*): – *Какой нынче праздник? – Перенесение порток на другой гвоздок* [4:19]. У сучасному українському сленгу ми виявили подібний вираз, утворений за “іменинною” моделлю: *день святого Бодуна* (при цьому розглянуте вище значення *день, коли хтось не працює без поважних причин*, доповнюється причиною – *похмілля*). Сучасний російський матеріал дає серію світських, зокрема псевдорадянських “свят”: *день гранёного стакана, столетие канарейки (лошади Будённого)*.

Вартий уваги факт – саме відсутність когось / чогось там, де воно мало б бути за відповідним фреймом або сценарієм, отримує спеціальний безреферентний номен: *Дунька Кулакова* (ім’я відсутньої сексуальної партнерки); *Jimmy Woodser* (ім’я відсутнього товариша по пляшці); *11-й номер, пішкарус* (відсутній транспорт), *агентство ОБС* (відсутність достовірного джерела інформації). Така властивість відображується у вживанні одиниці, наприклад у форумах: *Особисто я на 1–2 курсі користувався в основному тільки тролейбусом і пішкарусом. Але зараз на 3 так складається що користуюсь в основному маршрутками*¹

¹ У цитатах зберігаємо всі особливості написання оригіналу.

[<http://forum.tstu.edu.ua/index.php?showtopic=819>]; *ман а твою девушку не дуня кулакова* *зовут* *случаймо* [<http://junglist.com.ua/forum/lofiversion/index.php/t3683-200.html>].

Такі номенни пов'язані зі змінами в мовній, але не концептуальній картині світу; не знаходячи референта в очікуваній сфері, реципієнт починає шукати його в іншій. На нашу думку, саме безреферентність у цьому випадку необхідна для правильного розуміння виразу.

2. Інновації в концептуальній картині світу. Новий концепт існує, хоча й лише умовляно: *курвометр* (пристрій для вимірювання скурвленості), *ГЗМ* (*губозакаточная машина*), *колхоз «Красный Ланоть»* (убогий колгосп, забите село), *bit-bucket* (місце, куди потрапляють усі видалені з комп'ютерів файли), *Dullsville* (місто – джерело зануд і всього нудного).

Головною причиною виникнення й побутування тих безреферентних номенів, які становлять інновацію в концептуальній картині світу, безумовно, можна назвати творче ставлення до мовлення. Природно, що вдалі дотепи потенційно здатні відтворюватися в комунікації, а отже, усталюватися. Етимологія відповідних слів чи виразів є прозорою: *антигуборозкочувач* (від *розкатати губу*), *курвометр* (за аналогією до *курвиметр*), *GORK* [*God only really knows*] (гіпотетичний запис у медичній картці, подібний до аббревіатур, якими позначаються деякі захворювання та стани організму) тощо.

Також можливий розгляд безреферентних номенів із точки зору міри їхньої фіктивності. За цією ознакою виділяємо повністю фіктивні й частково фіктивні безреферентні номенни. У випадку повної фіктивності явище, позначене відповідною одиницею, має дуже опосередкований зв'язок із реальністю: *антигуборозкочувач*, *sky hook* (невідомий інструмент). Про часткову фіктивність можна вести мову тоді, коли номіноване явище пов'язується з такою причиною або наслідком, що існує в реальному житті. Наприклад, із реального конопляного насіння в темряві нью-йоркської каналізації виростає уявний сорт марихуани *Manhattan white*; чутки, які справді побутують у слов'янських країнах пострадянського простору, поширює уявна агенція *ОБС*, а в Австралії – аналогічний часопис *Bagman's Gazette*; дійсні прогули студентів пов'язуються з заняттям неіснуючою дисципліною *нівлітрекономія*, а полісменів – із уявною хворобою *blue flu*; реальні закохані

пари в малолюдних громадських місцях вистежує напівуявний *bush patrol*.

Серед суто безреферентних номенів багато своєрідних символів, узагальнених образів під власними назвами, як-от вигаданих населених пунктів, місцевостей, країн: *колхоз «Красный Ланоть»*, *Podunk* (глухе провінційне містечко в Америці, джерело всього неякісного й старомодного), *Woor Woor* (глухе провінційне містечко/селище в Австралії), *Radioland* (уявна країна, в якій мешкають радіослухачі).

У міському фольклорі безреферентні номенни є подекуди міфологічними породженнями чуток (*Manhattan white*, *bush patrol*) або народної фантазії (*bit-bucket*). Для нього ж є характерним особливий вид таких номенів, що використовується в мовленні зі спеціальною метою – розіграти недосвідченого співрозмовника, а в інших контекстах практично не вживається. Так, у Чернігові інколи призначають побачення жителям інших міст біля *13-тої гармати* в тому місці, де насправді стоїть дванадцять гармат [8:260], а молодого американського робітника старші колеги можуть послати до гаража по фіктивний інструмент *left-handed monkey wrench*.

Деякі поширені сценарії розіграшу в англomовному просторі є елементом “ініціації через знущання” (*hazing*) у закритих спільнотах, як-от у представників деяких професій, у студентських братствах тощо [11].

Найбільш характерним є сценарій посилення неофіта по неіснуючі предмети (у цієї дії є низка специфічних назв, таких як *novice send-out*, *fool's errand*). Ерік Т. Лейн, уклавши невеликий словник таких фантастичних об'єктів, здійснив спробу їх класифікації: 1) об'єкти, симетричні реальним: *left-handed monkey wrench*; 2) фантастичні предмети, описані, на перший погляд, знайомими словами: *a bucket of prop wash*, *30 meters of shoreline* (компонент *line* надає виразу подібності з назвою якогось виду мотузки), *rubber hammer for glass nails*; 3) поєднання слів, що суперечать одне одному: *dehydrated water*, *round square*; 4) розтягувачі (того, що не розтягується): *board stretcher*, *wall stretcher*; 5) назви реальних предметів, які важко чи неможливо принести, і речей, які насправді існують, але за назвою здаються нереальними: *negative resistor* [12].

При цьому далеко не всі номенни зі словника Лейна належать до сленгових чи жаргонних. У *fool's errands* потрапляє, наприклад, умовляний, але реальний для науки

об'єкт *four-dimensional Klein's bottle*, неможливий, щоправда, у тривимірному світі.

Сценарій *fool's errand*, отже, містить вимогу принести певний *X* (позначений переважно безреферентною одиницею) і часто супроводжується описом цього *X* і/або інструкціями, де його шукати:

Yea, it's orange, about 2 feet long, on one of the bottom shelves on the van [board stretcher] (колір, розмір, місце).

When I used to work as a dishwasher in a small Italian Restaurant we would always send the new employees to the store room for a can of dehydrated water (місце, форма, у якій зберігається).

Be sure to get the white paint with the black stripes and not the black paint with white stripes [12] (наявність не єдиного об'єкта "смугаста фарба", а кількох подібних).

Спорідненими з таким сценарієм є відомі в Україні та Росії (проте не зафіксовані словниками) "жарти покупця", що базуються на сценарії замовлення товару на зразок: "У вас є *X*?" Серед безреферентних номенів, які використовуються в такий спосіб, – *чорнило для першого класу, клей для першого класу, зошити в косий кружечок* тощо. Про існування сценарію призначення зустрічі біля відсутнього об'єкта ми вже згадували. Інші аномальні сценарії, уже віддалені від розмовної мови міста, демонструють традиційні першоквітневі жарти в засобах масової інформації, як-от вигадане на BBC у 80-ті роки *spaghetti tree* [12].

Неіснуючий об'єкт можна вирізнити у двох випадках: 1) коли існує мовна суперечність між елементами словосполучення: *round square, dehydrated water* – або поєднання елементів є аномальним: *клей для першого класу*; 2) коли екстралінгвальні знання виключають існування речі під такою назвою: *brass magnet, striped paint*. Кепкування з новачків у дусі *fool's errand* мають, отже, також і функцію набуття певного досвіду.

Відомі випадки давання продуктам назв фантастичних об'єктів [12]. Наприклад, пошук в інтернеті словосполучення *sky hook* дає чимало посилань на певний товар у крамницях спортивного та альпіністського спорядження, хоча словник фіксує його значення лише як *an imaginary tool* [13:343].

Отже, природа безреферентних номенів у сленгу української, російської та англійської мов є неоднорідною: серед досліджених виразів ми зустрічали номінацію відсутнього суттєвого елемента фрейму (так, ніби цей елемент присутній), символічні номени, міфологеми та засоби розіграшу. Видається, що з них найбільшою мірою здатні переходити до літературної мови символічні номени та згадані форми номінації відсутнього, а засоби розігрування в притаманній їм функції є можливими тільки в усному розмовному мовленні, у протилежному випадку втрачаючи безреферентність. Розгляд таких і подібних питань може становити перспективу подальших досліджень.

Література

1. Австралия и Новая Зеландия. Лингвострановедческий словарь. – М., 2001.
2. Иванов В.В. Семантика возможных миров и филология // Проблемы структурной лингвистики. 1980. – М., 1982. – С. 5–19.
3. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М., 1988. – С. 281–309.
4. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – М., 1989.
5. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью (референциональные аспекты семантики местоимений). – М., 2002.
6. Пиркало С. Словник українського молодіжного сленгу // Пиркало С. Зелена Маргарита: Молодіжний роман. – К., 2002. – С. 155–284.
7. Селіванова О.О. Референт // Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінолог. енцикл. – Полтава, 2006. – С. 514–515.
8. Ставицька Л. Аргі, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. – К., 2005.
9. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К., 2003.
10. Штерн І.Б. Референція // Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К., 1998. – С. 271–273.
11. Hazing // <http://everything2.com/index.pl?node=hazing>.
12. Lane E.T. Fantasy Objects // www.utc.edu/Academic/PhysicsGeologyAstronomy/physicsfan.html.
13. Spears R. A. Dictionary of American Slang. – Lincolnwood, 1991.

АННОТАЦІЯ

В статтю розглядаються безреферентні номени українського, російського та англійського сленгу. Описуються функції та особливості бытовання в мові таких одиниць.

SUMMARY

The article considers referentless nomens in Ukrainian, Russian and English slang. It describes functions and existence peculiarities of such units.